

تحلیلی بر کاستی زمان آموزش در ایران

توصیه ها و کاربریست:

- برای ارتقای کیفیت یادگیری، بیشتر شدن و بهبود فرصت‌های یادگیری لازم است. از آن جایی که زمان آموزشی مهمترین عنصر فرصت یادگیری به شمار آمده و میزان آن در ایران بسیار پائین است، افزایش زمان آموزش واقعی (به میزان مقرر شده در سند ملی برنامه درسی) توصیه می‌شود بدین منظور اصلاح تقویم آموزشی از ۱۵ شهریور تا انتهای خرداد پیشنهاد می‌شود.
- سازوکار مشخصی برای برگردان روزهای از دست رفته به زمان آموزش باید اندیشیده شود. هر چند استقرار آموزش مجازی بدین منظور مفید است ولی برای ارتقای کارآمدی، سازوکار جبران در پایان سال تحصیلی یا اضافه شدن پنجشنبه‌ها به روزهای آموزشی نیز می‌تواند جایگزین شود.
- تعطیلات نزدیک به چهارماهه پایان سال تحصیلی تأثیرات مخربی بر یادگیری به خصوص بر دانش آموزان محروم دارد. پیشنهاد می‌شود تقویم آموزشی به گونه‌ای اصلاح شود که تعطیلات پایان سال کاهش پیدا کند. در این حالت امکان اعلام تعطیلات زمستانه کوتاه مدت هم وجود خواهد داشت. برای مؤثرتر شدن این تغییرات، توصیه می‌شود اختیارات مناطق آموزشی و ادارات کل استان‌ها در پیش‌بینی تقویم آموزشی افزایش پیدا کند. در این حالت، وزارت آموزش و پرورش نقش نهاد نظارتی را پیدا خواهد کرد.

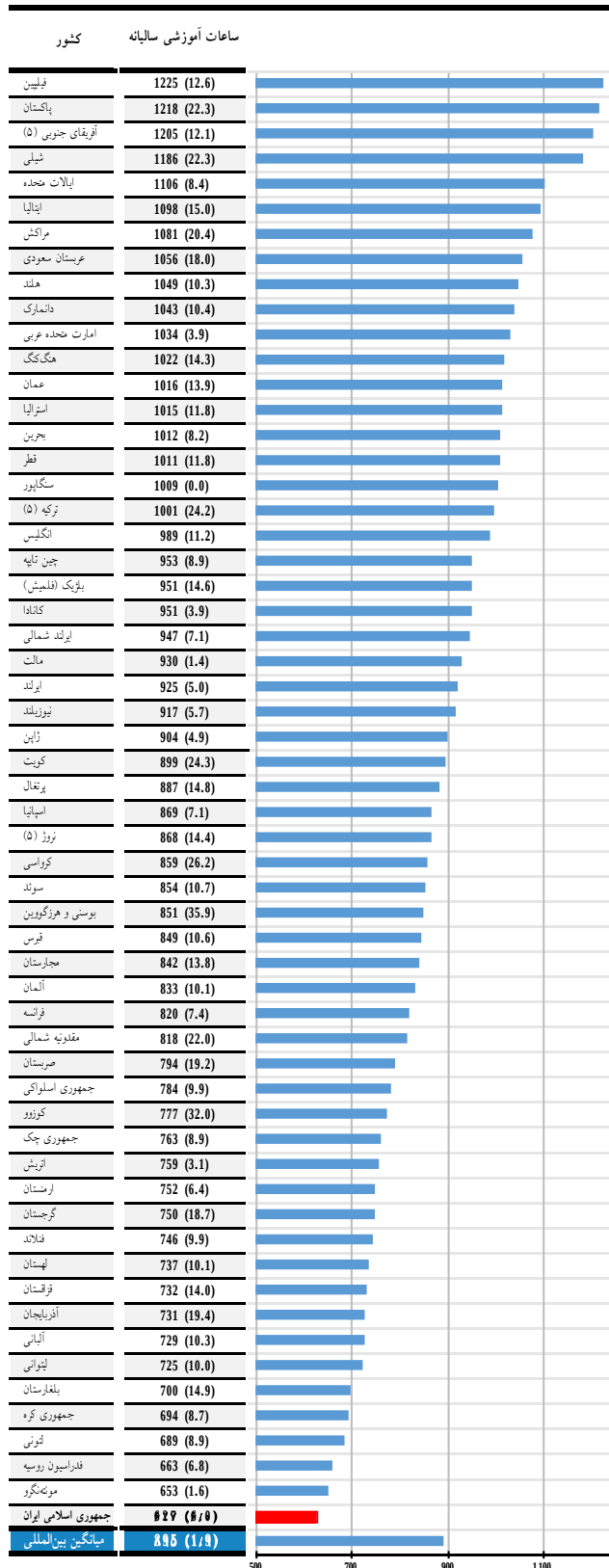
خلاصه

- بر اساس نتایج مطالعات تیمز و پرلز کمترین زمان آموزش در بین کشورهای شرکت‌کننده در این مطالعات متعلق به ایران است.
- مقایسه زمان واقعی آموزش با برنامه درسی ملی نشان می‌دهد که ۳۰ روز آموزشی کمتر از زمان پیش‌بینی شده در سند برنامه درسی ملی، آموزش دریافت می‌کنند.
- تنظیم سال تحصیلی در ایران به گونه‌ای است که بر خلاف بسیاری از کشورها، تعطیلات پایان سال طولانی در آن وجود دارد.

برآورد میزان زمان آموزش در ایران

نمودار ۱. مقایسه میزان آموزش در بین کشورهای شرکت کننده در مطالعه تیمز ۲۰۱۹

نتایج حاصل از مطالعات تیمز و پرلز نشان می‌دهد که یکی از کمترین زمان‌های آموزش از بین کشورهای شرکت کننده در این مطالعات در ایران به اجرا گذاشته می‌شود. نمودار ۱ بین زمان آموزش در کشورهای شرکت کننده در پایه چهارم مطالعه تیمز ۲۰۱۹ را مقایسه می‌کند و مشخص می‌کند که میزان زمان آموزش در ایران بسیار پایین‌تر از کشورهای دیگر است.

بر اساس برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (شورای عالی آموزش و پرورش؛ ۱۳۹۶)، زمان آموزش برای دوره ابتدایی ۹۲۵ ساعت در نظر گرفته شده است. بر اساس همین سند، دانش‌آموزان در هر هفته ۲۵ جلسه در مدرسه حضور خواهند داشت که برای پایه‌های اول و دوم با جلسات ۴۵ دقیقه‌ای و برای پایه‌های سوم تا ششم با جلسات ۵۰ دقیقه‌ای همراه خواهد بود. چنانچه ۹۲۵ ساعت را بر تعداد ساعات مقرر برای هر روز (۵ ساعت) تقسیم کنیم، ۱۸۵ روز به دست می‌آید که بر اساس برنامه درسی قرار است دانش‌آموزان در مدرسه حضور داشته باشند. با این وجود، جدول ۱ نشان می‌دهد که دانش‌آموزان دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۹۸ در خوش‌بینانه‌ترین حالت ۱۵۵ روز در مدرسه حاضر بوده‌اند.

بر اساس محاسبه آمار روزهای آموزش در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۹۸، دانش‌آموزان ابتدایی حداقل ۳۰ روز کمتر از برنامه درسی ملی مقرر در مدرسه حاضر شده‌اند. اگر بخواهیم ساعات حضور را بر اساس همین کسری روزها محاسبه کنیم، ۷۷۵ ساعت حضور به دست می‌آید. تفاوت بین این عدد و زمان آموزشی محاسبه شده در ایران در تیمز ۲۰۱۵ (۶۴۵ ساعت) به محاسبه زمان استراحت بین کلاس‌ها مربوط می‌شود. اگر بر اساس برنامه درسی ملی، از هر ساعت ۱۰ دقیقه را برای استراحت کسر کنیم، ۶۴۵ ساعت به دست می‌آید که همان میزان محاسبه شده در مطالعه تیمز ۲۰۱۵ است. البته توضیح این نکته لازم است که ارقام در تیمز ۲۰۱۵ و ۲۰۱۹ (که آخری در نمودار ۱ آمده است) برای سایر کشورها هم با کسر ساعت استراحت محاسبه شده است.

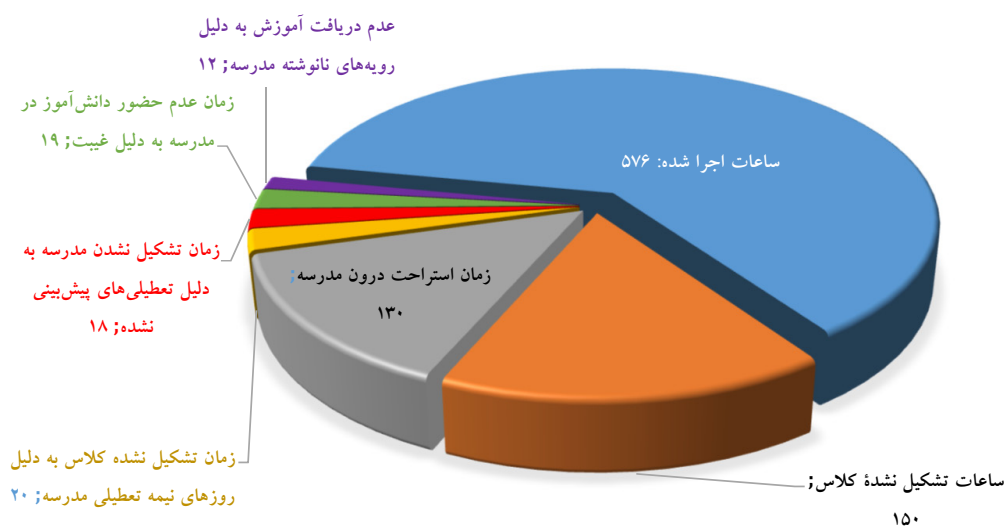
پذیرفته است. اگر این میزان را بپذیریم، از تعداد ساعت برآورد شده قبلی ۶۲۵ ساعت، ۱۸ ساعت کسر می‌شود و ۶۰۷ ساعت به دست می‌آید.

تعطیلاتی که نظام آموزشی یا مدارس برای دانش‌آموزان در نظر می‌گیرند، همه کسر ساعات حضور دانش‌آموزان در مدرسه نیست، بلکه بخشی از کسر زمان آموزش مربوط به غیبت‌های دانش‌آموزان است بر اساس نتایج پرلز ۲۰۱۶، ۶۴ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که «هرگز یا تقریباً هرگز» در مدرسه غایب نبوده‌اند. در عوض، ۲۰ درصد از دانش‌آموزان «یک‌بار در ماه»، ۱۴ درصد «هر دو هفته یک‌بار»، و ۱۲ درصد از دانش‌آموزان «یک‌بار در هفته» از مدرسه غایب می‌شوند. در نتیجه می‌توان استنباط کرد که ۳۵ درصد از دانش‌آموزان حداقل ۱۰ درصد از روزهای آموزشی را غیبت می‌کنند. اگر با زبان محاسبات ساعت بخواهیم کاهش ساعت را محاسبه کنیم، ۱۹ ساعت کاهش حضور دانش‌آموزان ناشی از غیبت برآورد می‌شود. بنابراین، با کسر این رقم از محاسبات گذشته برآورد می‌شود که هر دانش‌آموز ۵۸۸ ساعت در مدرسه حاضر می‌شود.

در کنار موارد فوق، رویه‌های نانوشته یا قواعد جاری در مدارس رایج است. نمونه این وضعیت تشکیل جلسات شورای معلمان در ساعات آموزشی مدرسه، وجود معلمان تقلیلی در دبستان با یک روز کار کمتر نسبت به بقیه و بی‌استفاده شدن یا لااقل کم‌ثمر شدن ساعات حضور دانش‌آموزان در مدرسه در روزهای کسر این گونه معلمان است. برآورد می‌شود به‌طور متوسط ۱۲ ساعت کاهش ساعات ناشی از همین موارد است. در این صورت، می‌توان ادعا کرد که هر دانش‌آموز ایرانی در دوره ابتدایی ۵۷۶ ساعت آموزش دریافت خواهد کرد. به عبارت دیگر، عملاً ۶۲ درصد از زمان مقرر در مدرسه به آموزش پرداخته می‌شود. این در حالی است که میزان زمان کلی اجرا شده نیز در مقایسه با کشورهای دیگر به طور قابل توجهی کم است.

با این همه، بر اساس آنچه از وضعیت مدارس روشن است، مدارس همیشه به آنچه بر اساس تقویم سال تحصیلی مقرر شده است، وفادار نیستند. بسیاری از روزها به دلایلی (عمدتاً روزهای بین تعطیلات) تعداد دانش‌آموزان حاضر در مدرسه به اندازه‌ای کم است که عملاً مدارس حالت نیمه تعطیل به خود می‌گیرد. در پاره‌ای مواقع، مدارس به دلیل کاهش بسیار زیاد دانش‌آموزان به‌طور غیررسمی تعطیل می‌شود. این وضعیت به خصوص در چند روز منتهی به تعطیلات نوروز دیده می‌شود. بر اساس تقویم سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷، ۹ روز آموزشی عملاً بین تعطیلات قرار گرفته بود. اگر حضور نیمی از دانش‌آموزان را در مدارس در این روزها تخمین بزنیم، حداقل ۲۰ ساعت از آموزش به همین دلیل از دست می‌رود. اگر این میزان را از ۶۴۵ ساعت مربوط به برآورد زمان آموزشی در تیمز ۲۰۱۵ کسر کنیم، می‌توانیم حضور ۶۲۵ ساعتی دانش‌آموزان را برآورد کنیم. کاهش حضور دانش‌آموزان در مدرسه به همین مورد خلاصه نمی‌شود. **تعطیلات پیش‌بینی نشده** بخش قابل توجهی از تعطیلات دانش‌آموزان را شامل می‌شود. تعطیلات مربوط به **آلودگی شهرهای بزرگ صنعتی** یکی از رایج‌ترین نوع این تعطیلات است. اگرچه در سال تحصیلی ۹۸-۹۷ بر خلاف روال ۱۵ ساله اخیر در شهر تهران تعطیلات آلودگی وجود نداشته است، ولی در سایر شهرهای صنعتی این معضل همچنان پابرجاست. در شهر تهران نیز در سال تحصیلی ۹۷-۹۶، مدارس ابتدایی ۱۰ روز از سال را به دلیل آلودگی تعطیل بوده‌اند. در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ بیشترین حجم تعطیلی‌های این چنینی به مدارس گرفتار در سیل مربوط می‌شد. به طور کلی این گونه تعطیلات دلایل متنوعی دارند که علاوه بر دو مورد فوق می‌توان به بروز ریزگردها، بارش برف و لغزندگی و شرایط خاص یک منطقه مانند تعطیلی مدارس منطقه مهران در ایام اربعین اشاره کرد. این گونه تعطیلات برای کل کشور به میزان ۱۸ ساعت برآورد می‌شود. محاسبه این میزان بر اساس مطالعه ملی در خلال مطالعه پرلز ۲۰۱۶ انجام

نمودار ۲. میزان واقعی زمان آموزش

تصحیح یک بدفهمی

در مواردی مباحثی در زمینه زیاد بودن زمان آموزش در ایران بحث می‌شود. مبنای این محاسبات، ساعات قصدشده در متن برنامه‌درسی ملی است. طبق این سند، قرار است با احتساب ۹۲۵ ساعت آموزش سالیانه برای دوره ابتدایی ۵۵۵۰ ساعت، آموزش کلی، ۱۱۱۰ ساعت آموزش سالیانه برای دوره متوسط اول، ۳۳۳۰ ساعت آموزش کلی و ۱۲۹۵ تا ۱۴۴۰ ساعت سالیانه برای دوره متوسط دوم (متفاوت در شاخه نظری یا کار دانش و فنی حرفه‌ای) ۳۸۸۵ تا ۴۳۲۰ ساعت آموزش کلی داده شود که جمعاً ۱۲۷۶۵ تا ۱۳۲۰۰ ساعت آموزش به ارائه خواهد شد. حال اینکه اولاً بر اساس محاسبات قبلی انتظار می‌رود که تنها ۶۲ درصد از این زمان را دانش‌آموزان در مدرسه حضور داشته باشند، ثانیاً اگر مقایسه‌ها با یک شیوه یک‌نواخت و با در نظر گرفتن جزئیات محاسبه در نظر گرفته شود، کاهش زمان آموزش در ایران بیشتر هویدا خواهد شد.

تغییرات زمان آموزش در طول زمان

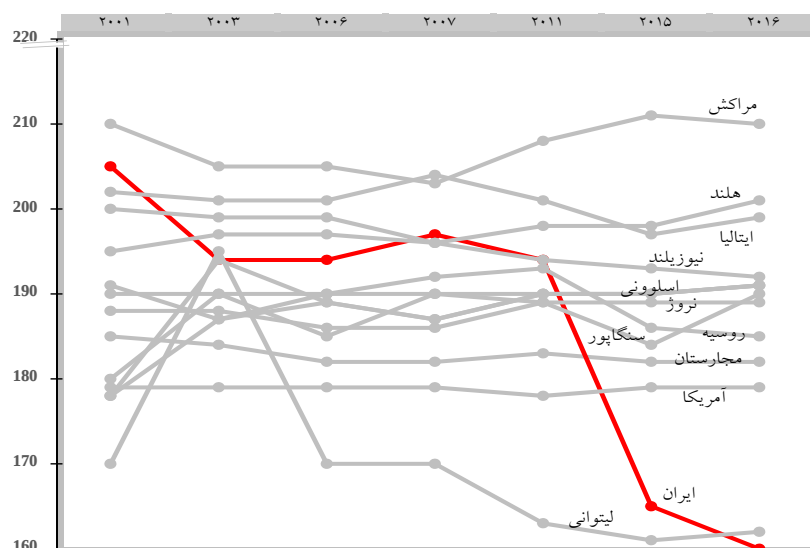
در بخش قبل کاهش ساعات آموزش نسبت به سایر کشورهای شرکت‌کننده در آخرین دور مطالعه تیمز در سال ۲۰۱۹ تحلیل شده است. در نمودار ۳ تغییرات زمان آموزش بر حسب روزهای آموزش از سال ۲۰۰۱ (۱۳۸۰ شمسی) تا ۲۰۱۶ (۱۳۹۵ شمسی) برای کشورهای که در همه ادوار مطالعه شرکت داشتند، ترسیم شده است. طبق این نمودار بیشترین کاهش روزهای آموزشی ایران بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۵ اتفاق افتاده است که طرح حذف روزهای پنجشنبه از تقویم آموزشی دلیل این اتفاق بوده است. همچنان که پیش‌تر دیدیم، تمهیدات اندیشیده شده برای ثابت نگه داشتن ساعات روزانه آموزشی نتوانسته است مانع کاهش ساعات آموزش شود، به طوری که ساعات آموزشی از ۷۲۷ ساعت در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰ شمسی) به ۶۴۵ ساعت در سال ۲۰۱۵ (۱۳۹۴ شمسی) کاهش پیدا کرده است.

کاهش روزهای آموزشی در ایران طی سال‌های اخیر در مقایسه با سایر کشورها چشمگیر است و می‌تواند یکی از دلایل کاهش عملکرد در ادوار اخیر مطالعات باشد. علاوه بر این، اصول حاکم بر روانشناسی تربیتی حکم می‌کند که اگر ساعات آموزشی سالیانه ثابت باشد، این ساعات در روزهای بیشتری توزیع شود که درگیری ذهنی دانش‌آموزان به طور مستمری ادامه یابد. این قاعده به طور کلی متناقض با سیاست اخذ شده در سال‌های اخیر در آموزش و پرورش ایران است. چنانچه مشاهده می‌شود، عمده کشورهایی که روند آن‌ها بررسی شده است، ضمن آنکه بیش از ۱۸۰ روز آموزشی دایر در مدرسه دارند، تعداد روزهای خود را یا حفظ کرده یا افزایش داده‌اند.

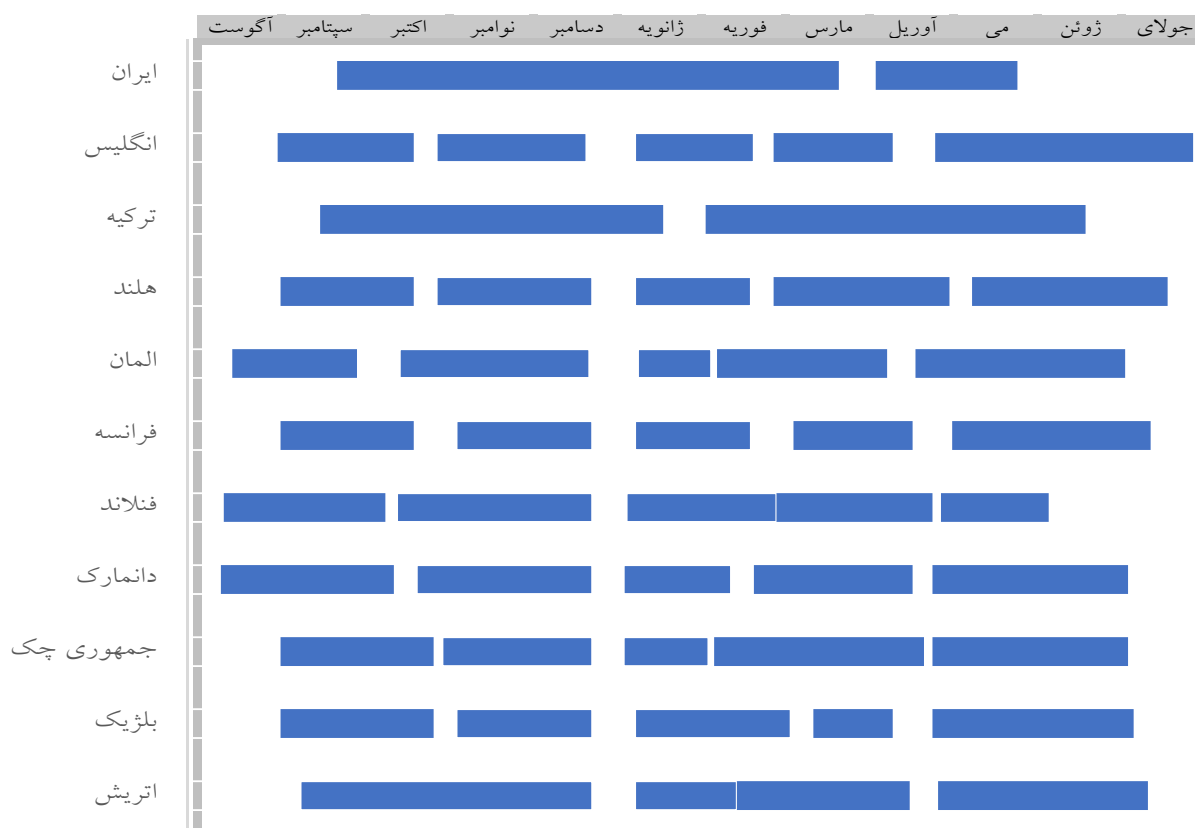
تنظیم تقویم آموزشی در طول سال

تعداد روزهای آموزشی به تنهایی نمی‌تواند بازگو کننده چگونگی برنامه‌ریزی برای یادگیری باشد. در ایران از زمانی که دانش‌آموزان ابتدایی تعطیل می‌شوند (اول خرداد تا پایان شهریور)، چهار ماه تمام از هر گونه تماس رسمی با آموزش و پرورش فارغ هستند. به عبارت دیگر، آموزش در این چهار ماه عملاً تعطیل است. حال آنکه این قاعده در کشورهای پیشرفته منسوخ شده است. در این گونه کشورها سعی می‌شود، تعطیلات در طی سال تحصیلی توزیع شود، و تعطیلات زیادی برای پایان سال باقی نماند به طوری که تعطیلات پایان سال کشورهایی همچون انگلیس و دانمارک حدوداً یک ماه و نیم است. نمودار ۴ چگونگی توزیع روزهای آموزشی را در طول سال تحصیلی در چندین کشور اروپایی نشان می‌دهد.

نمودار ۳. تغییر زمان آموزش در ایران از دو دهه گذشته

نمودار ۴. چگونگی تنظیم سال تحصیلی در چند کشور اروپایی به همراه ایران

بر اساس این نمودار، تنها در ایران و ترکیه سال تحصیلی صرفاً با یک بازه تعطیلات همراه است. در ترکیه تعداد روزهای آموزشی بیشتر (۱۸۵ روز) تا اندازه‌ای مانع وقفه افتادن بین استمرار آموزشی می‌شود ولی در ایران این ویژگی نیز وجود ندارد. در عموم کشورها تعطیلاتی‌های کوتاه مدت و متعدد وجود دارد که بنا به شرایط آب و هوایی و فرهنگی شامل تعطیلات پائیزه، سال نو، زمستانه، بهاره، و پایان سال هستند. در صورتی که بخواهیم از این رویه الگوبرداری کنیم، می‌توان با شرایط اقلیمی و فرهنگی تغییراتی در تعریف تعطیلات ارائه داد.

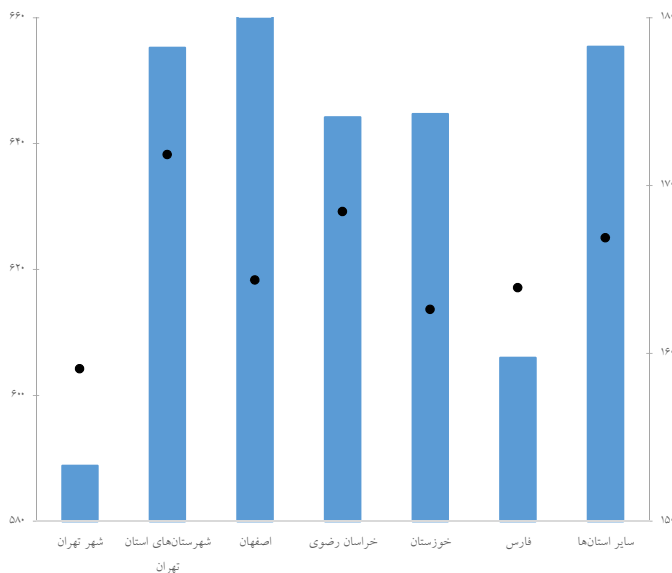
مقایسه‌های درون کشوری

طبق این آمار، بیشترین ساعات آموزشی (و همچنین روزهای آموزشی) در مدارس ابتدایی ایران مربوط به مدارس شاهد است (۶۷۳ ساعت در ۱۸۲ روز).

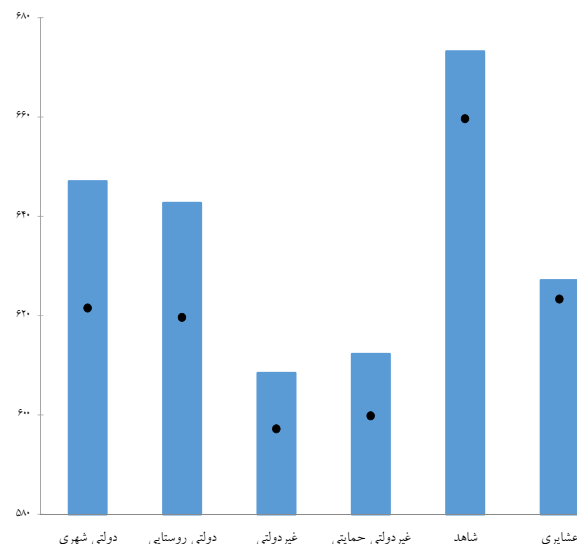
با این وجود، تفاوت بین مدارس در استان‌های مختلف نیز وجود دارد. این تفاوت در نمودار ۶ مشخص شده است. به طور مثال، استان اصفهان با ۶۶۷ ساعت تفاوت ۸۰ ساعتی با شهر تهران با ۵۸۸ ساعت آموزشی دارد. جالب آنکه روزهای آموزشی این دو استان تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند (۱۶۴ در مقابل ۱۵۹).

آنچه درباره زمان آموزش در ایران بیان شد، لزوماً قابل انتساب به همه مدارس ایران نیست. هر چند گستردگی تعداد مدارس در نمونه مطالعات تیمز و پرلز به اندازه‌ای نیست که برای هر یک از زیر گروه‌ها برآورد کاملاً دقیقی ارائه دهد، ولی بررسی‌های دقیق‌تر نشان می‌دهد که زمان آموزش در درون کشور دچار پراکندگی‌هایی بوده و آن طور که بر اساس سیاست متمرکز یکدست می‌پنداریم، نیست. نمودار ۵ بخشی از این تفاوت‌ها را بر اساس نوع مدرسه نشان می‌دهد. در این نمودار تعداد ساعات آموزشی با میله‌ها و تعداد روزهای آموزشی با نقاط مشخص شده‌اند.

نمودار ۶. مقایسه بین برخی استان‌ها در زمینه میزان ساعات و روزهای آموزشی در دوره ابتدایی

نمودار ۵. مقایسه بین انواع مدارس در زمینه میزان ساعات و روزهای آموزشی در دوره ابتدایی

■ ساعت آموزشی

● تعداد روزهای آموزشی

برگرداندن روزهای از دست رفته به زمان آموزش مدارس در ایران

مدارس به دلایل متفاوت از جمله آلودگی شهرها، بارش برف، برودت، سیل، اتفاقات سیاسی و ... درگیر تعطیلاتی ناخواسته است. بسیاری از این تعطیلات ناگزیر هستند ولی در شرایط فعلی هیچ سازوکاری برای احیای تعطیلات پیش‌بینی نشده به جز آموزش مجازی در برخی از این تعطیلات وجود ندارد. در این صورت، دانش‌آموزان به طور منظم دارای کاهش زمان نسبت به زمان مقرر و در نتیجه یادگیری کمتر هستند. برای رفع این رویه در بسیاری از کشورها، مقرراتی وجود دارد که در صورت بروز چنین مشکلاتی به روزهای آموزشی مدارس اضافه خواهد شد. در پیش گرفتن مقررات مشابهی در ایران توصیه می‌شود.

پیوسته کردن سال تحصیلی

تنظیم سال تحصیلی در ایران به گونه‌ای است که دارای تعطیلات پایان سال سه تا چهار ماهه است. چنین تعطیلات طولانی مدتی در عموم کشورهای توسعه یافته منسوخ شده است. همچنین، این شیوه تنظیم سال تحصیلی با ماهیت یاددهی و یادگیری در تناقض جدی است زیرا مانع تثبیت یادگیری و عامل اصلی فراموشی است. برای رفع این مشکل توصیه می‌شود که تعطیلات پایان سال یک یا دو هفته کوتاه‌تر گردد و به جای آن تعطیلات زمستانی یک هفته‌ای در طول سال تحصیلی اضافه گردد.

برای دسترسی به فایل توصیه نامه
تصویر زیر را اسکن نمایید.

توصیه‌ها

افزایش زمان آموزش در آموزش ابتدایی

طبق آنچه گذشت دانش‌آموزان دوره ابتدایی ایران حداقل ۳۰ روز آموزشی از زمان آموزش مقرر در اسناد بالادستی را دریافت نمی‌کنند. به عبارت دیگر، وزارت آموزش و پرورش در ارائه آموزش‌های خود کم‌فروشی حداقل ۳۸ درصدی دارد. از طرف دیگر، یکی از تجربه‌ها و توصیه‌های مهم در مورد آموزش، تکمیل فرصت‌های یادگیری به دانش‌آموزان است. اثرات این کار می‌تواند به ارتقای یادگیری دانش‌آموزان منجر شود و می‌تواند یکی از موثرترین روش‌های ارتقای عملکرد ایران در مطالعات تیمز و پرلز به شمار می‌رود. از طرف دیگر، یکی از عمده‌ترین مشکلات حرفه‌ای معلمان را که کمبود زمان برای آموزش عمیق‌تر و کامل‌تر مفاهیم برنامه درسی به دانش‌آموزان است را بر طرف می‌شود.

با توجه به اینکه ۳۰ روز آموزشی نزدیک به یک ماه و نیم از سال می‌شود، افزایش شروع و پایان سال تحصیلی به نحوی که قابلیت پوشش این بازه زمانی را داشته باشد، اکیداً توصیه می‌شود. پیشنهاد شروع و پایان سال تحصیلی با توجه به شرایط آب و هوایی و تجهیزات مدرسه از ۱۵ شهریور تا پایان خرداد ماه است. این بازه افزایش یافته بر اساس میانگین دمای هوا در مراکز استان‌ها در ستون سفید رنگ نمودار ۷ است که دوره تعطیلات پایان سال را پوشش می‌دهد. در برخی از استان‌ها گرمای هوا در ماه‌های خرداد و شهریور دشواری‌هایی را برای برگزاری کلاس‌ها ایجاد می‌کند. بخش آبی رنگ نمودار ۷ تحمل‌پذیری گرما را با استفاده از کولرهای آبی در مراکز استان نشان می‌دهد. بنابراین با استفاده از تجهیزات سرمایشی کم‌هزینه‌تر (همچون کولر آبی) می‌توان در برخی از مناطق، زمان گسترش یافته‌ای را پوشش داد برای مدارس که در مناطق گرمسیر بدون تجهیزات سرمازا هستند، اضافه نمودن پنجشنبه‌ها به روزهای آموزش توصیه می‌شود.